

Εισαγωγή

Αντικείμενο του τόμου είναι η νεωτερικότητα, ως πρόοδος αλλά και ως ευρωπαϊκή κυριαρχία, όπως με ομοιότητες και διαφορές τη βίωσαν οι δύο κοινωνίες, η ελληνική και η τουρκική στην πορεία τους προς την υπέρβαση της αντίθεσης ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση. Στην Ελλάδα κατά την ιστορική διαδρομή από την απόλυτη μοναρχία στο συνταγματικό κράτος, με την εθνική ιδεολογία να προσδιορίζει την εθνική κοινότητα ως ενιαία πολιτισμική ομάδα, η πορεία προς τη νεωτερικότητα είναι με βάση το ευρωπαϊκό μοντέλο η δημιουργία ενός σύγχρονου συνταγματικού κράτους. Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι απώλειες με την ανεξαρτησία της Ελλάδας και άλλων βαλκανικών εδαφών και οι επιπτώσεις της ευρωπαϊκής πολιτικής και οικονομικής κυριαρχίας έγιναν αντιληπτές από τους οθωμανούς γραφειοκράτες σαν ταπείνωση, πράγμα που τους ώθησε να αναλάβουν την ευθύνη εκμοντερνισμού του κράτους. Ο εκσυγχρονιστικός ζήλος τα χρόνια της αυτοκρατορίας, ωστόσο, περιορίστηκε σε διοικητικές, φορολογικές και νομικές μεταρρυθμίσεις, με αποτέλεσμα να μην επεκταθεί το εκσυγχρονιστικό σχέδιο στους πολίτες παρά αργότερα, με την ίδρυση της Δημοκρατίας της Τουρκίας.

Στην αυτοκρατορία, ανεξάρτητα από τις εκ των άνω μεταρρυθμίσεις, σταδιακά θα επέλθει μεταμόρφωση της καθημερινής ζωής, μέσα από τη συνεχώς αυξανόμενη επίδραση των υλικών και πολιτιστικών προϊόντων της Ευρώπης και τη διάδοση νέων μορφών κατανάλωσης και συμπεριφοράς. Ο εξευρωπαϊσμός αυτός, όμως, βιώθηκε πολύ άνισα. Η δεκτικότητα των κοινωνικών ομάδων απέ-

ναντι στα δυτικά πρότυπα διέφερε ριζικά, και αυτό οδήγησε σε σημαντική διαφοροποίηση του πληθυσμού. Η κυριαρχία της αγοράς αντικατέστησε τη διοικητική λογική και σταδιακά έγινε ο ρυθμιστικός παράγοντας της οικονομίας. Η οικονομική επιτυχία, έτσι, έγινε ο σπουδαιότερος δείκτης κοινωνικής διάκρισης, πράγμα που σταδιακά οδήγησε σε συνεχή αύξηση της πόλωσης ανάμεσα στους Έλληνες υπηκόους, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν στην πλεονεκτική θέση να αξιοποιούν τα νέα οικονομικά δεδομένα, και στους μουσουλμάνους, που οι περισσότεροι παρέμειναν φτωχοί αγρότες. Ο ελληνικός πληθυσμός της αυτοκρατορίας, ιδίως στις παράκτιες πόλεις του Αιγαίου, έκπιζε σπύτια από πέτρα, θεμελιώνει αστικές υποδομές, αεριοφώτιζε τους δρόμους και κατανάλωνε πολυτελή προϊόντα εισαγωγής από την Ευρώπη. Επίσης διάβαζε βιβλία, μάθαινε πιάνο και εξέδιδε εφημερίδες. Οι μουσουλμάνοι έμεναν πίσω σε όλες αυτές τις εκφράσεις του εκσυγχρονισμού, και το χάσμα ανάμεσα στις κοινότητες διευρυνόταν.

Στην άλλη πλευρά του Αιγαίου, στο νεοσύστατο, ανεξάρτητο ελληνικό κράτος, ο δρόμος του ευρωπαϊκού προτύπου είναι διαδικασία εκσυγχρονισμού του κράτους. Οι ηγετικές ομάδες ταυτίζουν τον πολιτισμό, την πρόοδο και την εγγραμματιότητα με τον εκδυτικισμό. Καθώς όμως παράλληλα το κράτος βρίσκεται σε διαδικασία οικοδόμησης του έθνους ως ενιαίας πολιτικής κοινότητας, δεν έχει να αντιμετωπίσει εθνοτικά σχίσματα. Αντίθετα, στην αυτοκρατορία, ο εκσυγχρονισμός του κράτους τροφοδότησε εθνοτικά σχίσματα. Ο φορμαλισμός της αυτοκρατορικής εξουσίας, με το ενοποιητικό νομικό σύστημα διοίκησης, δημιούργησε πολίτες με ίσα αστικά και νομικά δικαιώματα στη θέση των υπηκόων που έως τότε αποτελούσαν κατακερματισμένες και οριοθετημένες ομάδες με διαφορετικά καθεστώτα διοίκησης. Οι πολύ διαφορετικές ικανότητες των εθνοτικών ομάδων να συμβαδίσουν με τη νεωτερικότητα οδήγησε σταδιακά στη μεταξύ τους αντιπαράθεση που κατέληξε σε εθνοτική σύγκρουση.

Οι μεγάλες διαφορές στην ετοιμότητα που είχαν οι κοινωνικές ομάδες να αντιμετωπίσουν την ευρωπαϊκή νεωτερικότητα αφήνουν αναπάντητο το ερώτημα πώς θα μπορούσε να πετύχει ο αυτο-

κρατορικός εκσυγχρονισμός χωρίς συγχρόνως να γεννήσει άνηση ανάπτυξη, συγκρούσεις και αποσχιστικά κινήματα. Τις δεκαετίες πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο σουλτάνος και οι γραφειοκράτες του έχουν ως κύριο μέλημά τους την αποσύνθεση της αυτοκρατορίας, ενώ η Ελλάδα αξιοποιεί τη διεθνή θέση του έθνους-κράτους που κατέχει ήδη πολλές δεκαετίες. Έτσι, το εκσυγχρονιστικό σχέδιο της Τουρκίας τελικά ξεκίνησε στην ουσία μετά τη συγκρότηση του έθνους-κράτους. Τότε όμως δεν ήταν πλέον σχέδιο με στόχο μόνο το κράτος και τον διοικητικό του μηχανισμό. Ήταν μεταρρυθμιστικό σχέδιο σαρωτικό, που στόχευε ολόκληρη την κοινωνία. Το μεγαλεπήβολο αυτό σχέδιο περιείχε έντονη καταφορά οφειλόμενη στην αντίληψη περί οπισθοδρομικής καθυστέρησης της κοινωνίας και συγχρόνως στηριζόταν στην προσδοκία να κερδηθεί ο χρόνος των ευκαιριών προόδου που χάθηκαν τον ύστερο 19ο αιώνα. Πολύ διαφορετική ήταν η περίοδος του μεσοπολέμου. Δεν μπορούσε πλέον η αγορά να λειτουργήσει σαν θετικό κίνητρο και η Ευρώπη δεν ασκούσε το ρόλο ελκτικής δύναμης. Ο εκσυγχρονισμός της Τουρκίας μιμήθηκε το πρότυπο του κρατισμού της εποχής, όπου ο αυτόνομος εκσυγχρονισμός εξασθενεί και ο αυταρχισμός των μεσοπολεμικών καθεστώτων επιτρέπει τον απόλυτο εκ των άνω έλεγχο των ηγεσιών. Ο εκ των άνω εκσυγχρονισμός δεν έχει τότε καμία εμπιστοσύνη στην αυτόνομη μετεξέλιξη της κοινωνίας και παρουσιάζεται σαν τον μοναδικό δρόμο προς τον εκδυτικισμό.

Η Ελλάδα έζησε επίσης περιόδους αυταρχικών καθεστώτων, ωστόσο τα θεμέλια του εκσυγχρονισμού της κοινωνίας είχαν ήδη τεθεί την περίοδο πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτή η ασυμμετρία στους χρόνους εξηγεί και τις διαφορές στα βιώματα και τις εξελίξεις του εκσυγχρονισμού στις δύο χώρες, που επισκιάζουν πολλές άλλες ομοιότητες.

Οι παρόμοιες κρατικές παραδόσεις των δύο εθνών κρατών που οικοδομήθηκαν στα ερείπια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η κοινή δυσπιστία απέναντι στο φιλελευθερισμό, η υποταγή των κοινωνικών μεταρρυθμιστικών σχεδίων στην προτεραιότητα των πολιτικών επιταγών αποτελούν ομοιότητες που συνέβαλαν στις

σχεδόν συγκλίνουσες στις δύο χώρες αντιδράσεις απέναντι στην ευρωπαϊκή νεωτερικότητα. Ο δημόσιος διάλογος και οι διαμάχες γύρω από τον εκσυγχρονισμό επικεντρώθηκαν και στις δύο όχθες του Αιγαίου στη διαπάλη ανάμεσα στην παράδοση και την εισαγόμενη νεωτερικότητα. Η απάντηση δόθηκε από τον εθνικισμό, πρώτα στην Ελλάδα και αργότερα στην Τουρκία, ως την ιδανική λύση που οδήγησε να οικοδομηθεί η νεωτερικότητα πάνω στην αναστύλωση της παράδοσης. Επέλεξαν τα έθνη-κράτη το δικό τους είδος νεωτερικότητας, αφού το συνέδεσαν με τις νεοεργιμνυμένες παραδόσεις που αποτέλεσαν την πρώτη ύλη των εθνικισμών τους. Επρόκειτο για αποστολή που διευθυνόταν ιδίως εκ των άνω, παράλληλα όμως απαιτούσε και την επιστροφή πληθυσμών που συχνά ήταν απρόθυμοι. Η όλη διαδικασία συνεπαγόταν νομοθετικά μέτρα, οριοθέτηση του φυσικού χώρου, ανάπλαση της μνήμης κι ακόμα ιδανικούς ορισμούς για την οικογένεια και το νοικοκυριό. Για την Ελλάδα, βασικό μέλημα σε όλα τούτα ήταν να αφήσει πίσω την αυτοκρατορία και να σβήσει όλα της τα ανατολικά ίχνη. Για την Τουρκία, η Ελλάδα ήταν το μέτρο σύγκρισης, με βάση το οποίο έπρεπε να αποδείξει ότι η θέση της ήταν στην περιφέρεια αλλά όχι έξω από αυτήν. Και για τις δύο χώρες η νεωτερικότητα είχε τον επείγοντα χαρακτήρα που της επέβαλε η άβολη γειτνίαση με την πηγή της. Η Ελλάδα έπρεπε ν' αποδείξει ότι βρίσκεται ακριβώς μέσα στη μεθόριο Ανατολής-Δύσης, ενώ ολόκληρο το σχέδιο της Τουρκίας βάραινε η έγνοια πώς θα καταφέρει το δρασκελισμό με τη μεθόριο που να την ενώνει με τη Δύση.

Τα κείμενα σε αυτό τον τόμο περιγράφουν και αναλύουν ποι-κίλες διαστάσεις του σχεδίου προς τη νεωτερικότητα ως προς τις στάσεις και τις πρακτικές στις δύο κοινωνίες, όπως παρόμοια προσδιόριζε η καθεμιά τις πρακτικές και την ταυτότητά της, άλλοτε υπέρ και άλλοτε κατά της Ευρώπης, ενώ συχνά η μία εναντίον της άλλης.

Το πρώτο μέρος του βιβλίου αφορά τον εκσυγχρονισμό του κράτους μέσω της νομοθετικής παραγωγής. Ο *Γιάννης Τασόπουλος* αναλύει το συνταγματισμό στην Ελλάδα. Υποστηρίζει ότι το Σύνταγμα του 1864 βρισκόταν στην πρωτοπορία του ευρωπαϊκού

συνταγματισμού και βασιζόταν στην ιδέα της οικοδόμησης μιας ενιαίας πολιτικής κοινότητας. Εισηγείται ότι η ιδεολογική μεταστροφή από τα ιδεώδη του διαφωτισμού και του πολιτικού φιλελευθερισμού στον εθνικό μεσσιανισμό και συνεπώς στον εθνοκεντρισμό αντανakλούσε έναν ένθερμο πολιτικό ρομαντισμό, που έγινε η κυρίαρχη προσέγγιση του «εθνικού ζητήματος». Καταλήγει ότι οι παρενέργειες της μεταστροφής προς την εθνική ενότητα επηρέασαν τον ελληνικό συνταγματισμό, χωρίς ωστόσο η ισχύς και η αντοχή της συνταγματικής διακυβέρνησης να υποστεί μείζονες ή ακραίες αποκλίσεις, αλλά από την άλλη μεριά η χώρα έζησε το κυμαινόμενο δημοκρατικό έλλειμμα για μεγάλο διάστημα, τουλάχιστον μέχρι το 1975.

Ο *Zafer Toprak* εξιστορεί την καθυστερημένη επίδραση που είχε η επινόηση του σύγχρονου κράτους από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Τεκμηριώνει τον τρόπο με τον οποίο οι οθωμανοί γραφειοκράτες, αρχής γενομένης από το *Τανζιμάτ*, ήθελαν να συγκροτηθεί μια αποτελεσματική διοίκηση με βάση το ευρωπαϊκό πρότυπο. Ο εκσυγχρονισμός του κράτους θα έκανε την αυτοκρατορία ισχυρότερη και ικανή να αντέξει τις εσωτερικές και εξωτερικές απειλές. Πίστευαν επίσης ότι ένα ενιαίο νομοθετικό πλαίσιο στη θέση του κατακερματισμένου δικαίου κόσμου της αυτοκρατορίας θα μπορούσε να ενδυναμώσει την υπαγωγή στην οθωμανική υπηκοότητα. Ακολούθησε σειρά νομοθετικών μέτρων, ιδίως στο οικονομικό πεδίο, λίγο-πολύ στα χνάρια του υποδειγματικού γαλλικού παραδείγματος. Υποστηρίζει ότι η εξέλιξη αυτή έμελλε να οδηγήσει στην ανάπτυξη ενός «διαδραστικού κράτους» που μπόρεσε να ανταποκριθεί στα μηνύματα που εκπέμπονταν από τα κάτω.

Οι συγγραφείς του Β΄ Μέρους εξετάζουν τις στρατηγικές που διαμόρφωσαν Έλληνες και Τούρκοι για να αντιμετωπίσουν τις πιέσεις της νεωτερικότητας. Ο *Χάρης Εξεορτζόγλου* αμφισβητεί τη σημασία που αποδίδεται στις έννοιες Δύση και Ανατολή, μέσα από την ανάλυση συγγραφέων που ασχολούνται με το εκσυγχρονιστικό πρόταγμα στην ύστερη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Υποστηρίζει ότι εκείνη την περίοδο αλλαγών, η νεωτερικότητα και η

παράδοση δεν αντιπαρατίθενται ως αλληλοαποκλειόμενοι όροι. Αντίθετα, μια νεωτερικότητα που θεωρείται εγγενής στην ισλαμική κλασική παράδοση παρουσιάζεται ως εναλλακτική λύση στη νεωτερικότητα την οποία ενσαρκώνει η Δύση. Στο πλαίσιο της διαμάχης εμφανίστηκε ένα ρεύμα ισλαμικού αναβιωτισμού, ως μέρος μιας προσπάθειας να επιστρατευτεί η θρησκεία με σκοπό την ιδεολογική νομιμοποίηση των μεταρρυθμίσεων. Επισημαίνει επίσης ομοιότητες ανάμεσα στο ελληνικό και το ισλαμικό μεταρρυθμιστικό σχέδιο ως προς τη χρήση και αξιοποίηση της παράδοσης απέναντι στην εισαγόμενη νεωτερικότητα.

Ο *Edhem Eldem* παρουσιάζει ένα χαρακτηριστικό των εξελίξεων δείγμα πληθυσμού της Κωνσταντινούπολης που συμμετέχει στον εκμοντερνισμό, τους Έλληνες που συναλλάσσονταν με την Οθωμανική Τράπεζα. Αναλύοντας τις επιλογές στο είδος των υπογραφών, τον εκγαλλισμό των ονομάτων, τη χρήση του ελληνικού ή του λατινικού αλφαβήτου και τη χρήση της παραδοσιακής σφραγίδας αντί για υπογραφή, αναδεικνύει ένα κοινωνικό φάσμα συμπεριφορών και στάσεων απέναντι στα δυτικά πρότυπα. Η ποικιλία των υπογραφών που επιλέγουν οι καταθέτες αναδεικνύει τη στάση τους απέναντι στη «μοντέρνα» απαίτηση να βάλουν ένα είδος υπογραφής που να πιστοποιεί την ταυτότητά τους. Θέτει τα ενδιαφέροντα ερωτήματα, πώς ένιωθε ένας οθωμανός Έλληνας της Κωνσταντινούπολης απέναντι στην αυτοκρατορία αλλά και στον εκδυτικισμό, με την αντικατάσταση των παραδοσιακών μορφών με σύγχρονες, ποιες ήταν οι διαθέσιμες στρατηγικές σε μια απλή δήλωση νομικής ταυτότητας με τη μορφή υπογραφής, και πώς άλλαζε η συμπεριφορά από τη μια κοινωνική ομάδα στην άλλη και από τους άνδρες στις γυναίκες.

Η *Ιωάννα Πετροπούλου* σχολιάζει τη δημοσίευση, κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο, δυτικών μυθιστορημάτων (γαλλικών κυρίως) μεταφρασμένων στα τουρκικά, στα ιδιαίτερα *καραμανλίδικα* ελληνογράμματα τουρκικά, που τα μεταχειρίζονταν οι τουρκόφωνοι χριστιανορθόδοξοι υπήκοοι της αυτοκρατορίας. Εισηγείται ότι η μετάφραση δυτικών μυθιστορημάτων στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα ήταν συνειδητή στροφή προς τη Δύση,

όπως τεκμηριώνεται από το εκκοσμικευμένο περιεχόμενό τους καθώς και από την εισαγωγή σύγχρονων μεθόδων στην παραγωγή και τη διανομή των βιβλίων που ακολούθησε. Υποστηρίζει ότι αυτά τα μεταφρασμένα μυθιστορήματα περιέγραφαν τις μεταβολές στη ζωή διάφορων κοινωνικών ομάδων στις μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις. Μέσα από τις μεταφράσεις τους, οι αναγνώστες μπορούσαν να διαβάζουν όσα κρύβονταν πίσω από τις λέξεις και να βλέπουν την έλευση των μοντέρνων καιρών.

Η *Sibel Bozdoğan*, αναλύοντας σε όλο του το εύρος τον εκμοντερνισμό της αρχιτεκτονικής στην ύστερη οθωμανική και την πρώιμη ρεπουμπλικανική περίοδο της Τουρκίας, αναδεικνύει τη σύνθετη διαπραγμάτευση μεταξύ παράδοσης και νεωτερικότητας. Οι ύστεροι Οθωμανοί προσπάθησαν να επινοήσουν ένα «εθνικό στίλ», αντλώντας έμπνευση από τα πρώιμα και τα κλασικά οθωμανικά μνημεία. Παρόλο που αυτός ο γεμάτος αυτοπεποίθηση αναβιωτισμός των δεκαετιών 1910 και 1920 κατάφερε να επινοήσει ένα νέο ιδίωμα και βρήκε τρόπους να συνδυάσει στοιχεία που θεωρούνταν ουσιωδώς οθωμανικά με στοιχεία ευρωπαϊκά, οι Τούρκοι της δημοκρατικής περιόδου προτίμησαν μια διαφορετική εκδοχή του μοντέρνου – την κρατιστική λύση που μπορούσαν να εισαγάγουν από τους μεσοπολεμικούς μοντερνισμούς της Ευρώπης. Υποστηρίζει ότι αυτή η κατευθυνόμενη και ευνοϊκή προς το κράτος επιλογή ταίριαζε πολύ περισσότερο με τις πολιτικές προτιμήσεις των ιθυνόντων της χώρας.

Τα κείμενα του Γ΄ Μέρους αφορούν τη διαμόρφωση «σύγχρονων» πληθυσμών, και ιδίως τη δημιουργία σύγχρονων μορφών κοινωνικότητας. Η *Ιωάννα Λαλιώτου* αναφέρεται στην ιστορία της ελληνικής μετανάστευσης και στο ρόλο της στην ένταξη της ελληνικής κουλτούρας στις ευρωπαϊκές και τις υπερεθνικές κουλτούρες. Παρουσιάζει τα αφηγήματα περί του χαρακτήρα, της ιστορίας και του ιστορικού ρόλου της ομογένειας των Ελλήνων στις ΗΠΑ. Σε μεγάλο βαθμό από τα αφηγήματα αυτά απουσιάζουν οι πολλές αναφορές στις αρνητικές πλευρές της εμπειρίας της μετανάστευσης και προβάλλονται περισσότερο ιστορίες επιτυχίας των ομογενών, θετικές εικόνες της Αμερικής και των επιδράσεων του

αμερικανισμού στην κουλτούρα και την ιδιοσυγκρασία των μεταναστών.

Η *Αγγέλικα Ψαρρά* πραγματεύεται τις φεμινιστικές ιδέες, από την εισαγωγή τους στην Ελλάδα τον ύστερο 19ο αιώνα έως τη δεκαετία του 1940. Εισηγείται ότι οι γυναίκες του «πρώτου» φεμινιστικού «κύματος» ήταν αναγκασμένες να κρατήσουν αποστάσεις από τις δυτικές εκδηλώσεις του φεμινισμού, για να αποφύγουν τη γελοιοποίηση, καθώς οι φεμινιστικές ιδέες ταυτίζονταν με τον πιθηκισμό αντικοινωνικών συμπεριφορών που επιπλέον ήταν προϊόντα εισαγωγής από την προηγμένη «πλην όμως έκφυλη Δύση». Αναλύει πώς στη συνέχεια προσαρμοσαν τις φεμινιστικές ιδέες στον εθνικιστικό λόγο της εποχής, ενσωματώνοντάς τες στην επίσημη ιστορία του ελληνικού έθνους και διαχωρίζοντας έτσι ριζικά τις Ελληνίδες από τη Δύση. Καθώς αυτή η τήρηση αποστάσεων εισήγαγε στο λόγο τους το δίλημμα Ανατολή-Δύση, διαμόρφωσε τη στάση των φεμινιστριών απέναντι στις γυναίκες στην Τουρκία. Αυτό διαιώνισε τα στερεότυπα και αργότερα, ακόμα και ριζοσπαστικές ομάδες γυναικών δεν μπόρεσαν να ξεπεράσουν τον φεμινιστικό οριενταλισμό τους.

Ο *Zafer Yenal*, παρουσιάζοντας τις Σχολές Θηλέων της Τουρκίας, αφηγείται την ιστορία του εκσυγχρονιστικού κράτους όταν ξεκινά το εγχείρημα να εκπαιδεύσει τις γυναίκες ως νοικοκυρές και συζύγους. Οι σχολές αυτές ανέκλυψαν ως εναλλακτική επιλογή απέναντι στα κλασικά σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και σχεδιάστηκαν έτσι ώστε να διδάσκουν σύγχρονη συμπεριφορά μέσα στο σπίτι, μαγειρική και μορφές αβρότητας στις μελλοντικές «νοικοκυρές του έθνους». Η συμβολή των γυναικών στη διαμόρφωση μιας πετυχημένης νεωτερικότητας και στη συγκρότηση ενός εκδυτικισμένου έθνους θεωρήθηκε ουσιώδης. Τεκμηριώνει μέσα από συνεντεύξεις και αφηγήσεις της εποχής ότι αυτές οι σχολές απέκτησαν μεγάλη σπουδαιότητα, τόσο λόγω του πλήθους των νέων γυναικών που εκπαιδεύαν όσο και λόγω του κύρους που προέδιδαν στις απόφοιτές τους.

Η *Nükhet Sirman*, συνεχίζοντας τη διερεύνηση του ρόλου που επιμερίστηκε στις γυναίκες στο πλαίσιο της εκσυγχρονιστικής επι-

ταγής, περιγράφει πώς το πολιτικά δομημένο σπιτικό της αυτοκρατορίας μετασηματίστηκε στη Δημοκρατία της Τουρκίας στο ιδεώδες της σύγχρονης οικογενειακής εστίας που βασίζεται στην πυρηνική οικογένεια. Ανιχνεύει τα επιχειρήματα που αφορούν το φύλο και την οικογένεια μέσα σε μυθιστορήματα γραμμένα κατά τις μεταβατικές δεκαετίες (ιδίως από γυναίκες) και θεωρεί ότι η νεωτερικότητα του έθνους-κράτους τελικά παρήγαγε υποκείμενα που έβαλαν τέλος στην κοινωνία τη θεμελιωμένη στη συγγένεια και στην πολιτική. Υποστηρίζει πως οι μεταβολές των επιθυμιών που αφορούσαν το νόημα και τη μορφή του γάμου ισοδυναμούσαν με ένα νέο φαντασιακό της οικογένειας, συνεπώς και της κοινωνίας.

Στο Δ΄ Μέρος αυτής της συλλογής, η *Biray Kolluoglu Kirli* και η *Αλεξάνδρα Γερόλυμπου* εστιάζουν στις αλλαγές του αστικού ιστού, στη Σμύρνη η μία μελέτη και σε τρία νησιά του Αιγαίου αντίστοιχα η άλλη. Η *Kirli* περιγράφει τον εθνικιστικό μετασηματισμό της Σμύρνης (από Smyrna σε Izmir) μετά τη μεγάλη ελληνική ήττα και την εκδίωξη του ελληνικού και του αρμενικού πληθυσμού της πόλης. Όταν «η δυσώνυμης φήμης Μεγάλη Πυρκαγιά» κατέστρεψε τις κοσμοπολίτικες γειτονιές της πόλης, πάνω στην καινούρια και ισοπεδωμένη έκταση εγγράφηκε μια σύλληψη του μοντέρνου σύμφωνη προς το αυταρχικό καθεστώς της εποχής. Οι τούρκοι ιθύνοντες, παίρνοντας ιδέες από ιταλικά και σοβιετικά παραδείγματα, δημιούργησαν έναν εκτεταμένο χώρο πρασίνου με προοπτική να χρησιμοποιηθεί ως γήπεδο διεθνών εκθέσεων, τον οποίο συμπλήρωναν μνημειώδεις κατασκευές. Η μεταμόρφωση του δομημένου περιβάλλοντος της Σμύρνης αντανάκλα πιστά τη μετάβαση από τον αυτόνομο και ετερογενή εκσυγχρονισμό της αυτοκρατορίας στην ισοπεδωμένη και εθνικιστική νεωτερικότητα που επέβαλλε η Άγκυρα.

Η *Γερόλυμπου* εξερευνά την αστική δόμηση και ανάπτυξη σε τρία νησιά του Αιγαίου, ξεκινώντας από την ύστερη αυτοκρατορική περίοδο. Υποστηρίζει πως οι νησιωτικές πόλεις, παρά τον σχετικά μικρό πληθυσμό τους, μετατράπηκαν επιτυχώς σε πρωτεύουσες πόλεις με νέα χωρική ταυτότητα. Η νέα φυσιογνωμία τους

αντιπροσώπευε μια οριστική ρήξη με τους παραδοσιακούς αστικούς ιστούς. Οι νέες πόλεις, αντί για κλειστές, ήταν ανοικτές και εκτατικές. Οι νέοι χώροι τους ήταν εκκοσμικευμένοι και εισήγαγαν νέες αστικές τεχνολογίες. Οι αστικοί μετασχηματισμοί σε αυτά τα νησιά προέκυψαν τις περισσότερες φορές μέσα από προγράμματα των τοπικών ενώσεων και της τοπικής διοίκησης. Όλοι αυτοί οι θεσμοί τοπικής λήψης αποφάσεων έχασαν την πρωτοβουλία τους στα μεταπολεμικά χρόνια, καθώς έφθινε η εμπορική ορμή, και αντικαταστάθηκαν από έντονα συγκεντρωτικές δομές, οι οποίες καταδίκασαν την τοπική ανάπτυξη σε παράλυση και ασφυξία.

